

FRI-1.313-1-PP-01

STUDYING THE IMPACT OF AN INTERACTIVE SUBSTANCE PREVENTION PROGRAM¹

Assoc. Prof. Bagryana Ilieva, MA, PhD

Department of Pedagogy

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: +359888-269

E-mail: bilieva@uni-ruse.bg

***Abstract:** All countries are now united in declaring that the war on psychoactive substances is not easy as it threatens the security, safety, health and well-being of all people. State and non-governmental organizations are of the opinion that the measures and actions that are being taken are necessary, but they are complex and wide-ranging.*

The presented material aims to establish the opinion of students participating in the implementation of the preventive program "We will cope TOGETHER" of the Preventive information center to the Municipality of Ruse when implementing activities under the program. The universal program is addressed to a particularly vulnerable part of the population - children.

***Key words:** students, children, prevention program, safety, partners, psychoactive substances.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Един от големите проблеми на съвременния свят е употребата на психоактивни вещества. Високата рентабилност от незаконния трафик е мотивиращ фактор за хората, които се занимават с производство и контрабанда на наркотични вещества. Към момента всички държави са обединени и заявяват, че войната с психоактивните вещества не е лесна, тъй като се заплашва сигурността, безопасността, здравето и благополучието на всички хора. Държавни и неправителствени организации са на мнение, че мерките и действията, които се предприемат са нужни, но са сложни и с широк обхват. Можем да кажем с категоричност, че тези мерки (до момента) не отчитат голяма ефективност поради регистрирана употреба на наркотични вещества (по данни на Службата на ООН за наркотиците и престъпността (UNODC)) и още по тревожното е, че възрастта на употребилите лица спада. Успехът в борбата с ПАВ зависи от обединените усилията на цялата общност, тоес правителство, неправителствени институции, общество и всяка личност. В непрекъснато актуализираните мерки се включват превантивни дейности, лечебни, социална рехабилитация и реинтеграция, контрол, правоприлагане и др.

В Националната стратегия се отчитат действащи програми за работа с деца и младежи неупотребяващи, експериментиращи или злоупотребяващи с наркотични вещества; регулярно провеждани кампании на национално и местно ниво; оптимизирана нормативната уредба в областта на лечението и психо-социалната рехабилитация на лица зависими от наркотични вещества и др. (Национална стратегия за борба с наркотиците (2020-2024 г.)).

Представения материал има за цел да установи мнението на студенти, участващи в реализацията на превантивна програма „Ще се справим ЗАЕДНО“ на ПИЦ към Община Русе при осъществяване на дейности по програмата.

„Ще се справим ЗАЕДНО“ е универсална програма, която е адресирана към особено уязвима част от населението - децата. На местно ниво програмата стартира в края на 2023 г.

¹ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 25 октомври 2024 г. в секция „ Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ИНТЕРАКТИВНА ПРОГРАМА ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ УПОТРЕБА НА ПСИХОАКТИВНИ ВЕЩЕСТВА. Докладът отразява резултати от работата по проект № 24-ФПНО-01 „Разработване и изследване на ресурси за повишаване на функционалната грамотност и социалната компетентност на учащите се в областта на предучилищното, училищното образование и социално-педагогическата сфера“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет“.

и е с намерение предложените дейности в нея да въздействат на децата в начален етап на образование (третокласници и четвъртокласници) за предотвратяване употребата на психоактивни вещества чрез повишаване на информираността им по проблема и за водене на здравословен начин на живот. Всички предприети дейности по превенция сред учащите се имат за цел намаляване рисковите форми на поведение, които водят до употреба и злоупотреба на психоактивни вещества.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Данните, които се изнасят в Световния доклад за наркотиците за 2024 г. са изключително притеснителни. Според Службата на ООН за наркотиците и престъпността (UNODC) „Броят на хората, които употребяват наркотици, е нараснал до 292 милиона през 2022 г., което е увеличение с 20 процента за 10 години“ (United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2024).

През последните години се отчита тенденция в нарастването на експериментирането и употребата на ПАВ сред подрастващите и младите хора. Универсалната превенция по която се работи в училищата е Националната програма 2020/2024 г. за прогимназиален и гимназиален етап и обхваща децата от 5 до 11 клас. От заключенията на „СОВА ХАРИС“ от проведено проучване в края на 2021 година става ясно, че е наложително да се работи по превенция още на ниво 10 - 11 годишни деца в начален етап на образование. Причината за това е анализ от проведено проучване с мнение на учениците от 5, 6 и 7 клас в училищата на територията на гр. Русе. В проучването са участвали общо 1007 ученици от 46 паралелки, съгласно предварително изготвена и одобрена извадка. Целта на проучването е да се установят навичките и нагласите на учениците, свързани с техния начин на живот, обкръжението, употребата на цигари, алкохол и наркотици, информираността и нагласите относно употребата им. Това, което буди най-голямо безпокойство в отговорите на анкетираните русенци е ниската възраст за първи прием на ПАВ. „За 36,4% от употребявалите наркотици тази употреба е започнала на 11 години, за 31,8% – това се е случило на 12, а за 13,6% на 13 години. Един от учениците споделя за първа употреба на наркотици на 10 години. 85,7% от учениците смятат, че в бъдеще няма вероятност да употребяват наркотици. Само 2,9% от тях оценяват вероятността да употребяват наркотици в бъдеще като голяма, а 11,4% – като не голяма“ (Национален фокусен център за наркотици и наркомании (НФЦ). Социални, политически и маркетингови проучвания „СОВА ХАРИС“, 2022)

Второто притеснение от анализа на получените резултати в изследването е, че причина за първа употреба на наркотични вещества се посочва „от любопитство, да опитат нещо непознато“ (54,5% от употребилите), „от скука, за разнообразие“ (31,8%), „за да бъдат приети от другите (групата, компанията)“ (27,3%), „за удоволствие, за да изпитат временен приятен ефект“ (22,7%), (Национален фокусен център за наркотици и наркомании (НФЦ). Социални, политически и маркетингови проучвания „СОВА ХАРИС“, 2022)

Решаване на проблема с употребата и злоупотребата с ПАВ е поставен на първо място за много европейски страни, включително и за България. Затова през последните години са създадени **следните структури** на европейско и национално ниво:

➤ На **европейско ниво** през м. юли 2024 г. започва дейността си Агенция на Европейския съюз по наркотиците (EUDA). Тя заменя Европейския център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите (EMCDDA), а промяната включва използване на нови инструменти и компетенции на EUDA с ключова роля в укрепване отговора на ЕС на възникващите предизвикателства за здравето и сигурността, породени от незаконните наркотици. „Крайната цел на EUDA е да засили готовността на Европейския съюз по отношение на наркотиците. Работата му е организирана около четири взаимосвързани категории услуги:

- *Предвиждане*: Подпомагане на ЕС и неговите държави членки да предвидят бъдещи предизвикателства, свързани с наркотиците, и техните последствия.

- *Предупреждение*: Издаване на предупреждения в реално време за нови рискове от наркотици и заплахи за здравето и сигурността.

- *Реагиране*: Подпомагане на ЕС и неговите държави членки да засилят отговорите си на явленията наркотици.

- *Научаване*: Улесняване на обмена на знания и обучение в целия ЕС за основани на доказателства политики и интервенции в областта на наркотиците.

За да се гарантира готовността на ЕС в областта на наркотиците се създават нови механизми, включително:

- *Европейска система за предупреждение за наркотици*, която издава предупреждения, когато на пазара се появят сериозни рискове, свързани с наркотиците.

- *Европейска система за оценка на заплахите*, която цели да подобри начина, по който ЕС се подготвя за и реагира на възникващи или потенциални заплахи за здравето и сигурността.

- *Европейска мрежа от криминалистични и токсикологични лаборатории*, която насърчава обмена на информация относно новите тенденции и ще обучава национални токсиколози и съдебни експерти по наркотици ,, (<https://www.nfp-drugs.bg/za-nas/istoria/>)

➤ На национално ниво функционира **Национален фокусен център (НФЦ) за наркотици и наркомани** създаден през 2003 г. с решение на Националния съвет по наркотичните вещества и със заповед на Министъра на здравеопазването. НФЦ е базиран в Националния център по наркомани до края на август 2019 г., а след това вече е отдел към Национален център по обществено здраве и анализи. Звеното извършва методическа, научноизследователска, аналитична, експертно-консултативна и информационна дейност, и е официален партньор на Европейския център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите (EMCDDA) от страна на Република България, както и участник в Европейската мрежа за информация в областта на наркоманиите (REITOX) (<https://www.nfp-drugs.bg/za-nas/istoria/>)

➤ **На местно ниво** функционират Общински съвети по наркотичните вещества (ОСНВ), които разработват и приемат общински програми за борба срещу злоупотребата с наркотични вещества и наркотрафика. До м.8.2024 г. в страната има създадени 25 Общински съвета по наркотичните вещества. За изпълнение на поставените задачи и оперативна координация на дейностите към ОСНВ се създават Превантивно-информационни центрове (ПИЦ). ПИЦ събират, съхраняват и анализират информация на общинско ниво, необходима за осъществяването, координирането и оценяването на програмите за борба срещу злоупотребата с наркотични вещества.

Превантивна програма „Ще се справим ЗАЕДНО“.

На местно ниво през 2023 г. стартира програма „Ще се справим ЗАЕДНО“. Това е програма за универсална превенция с намерение предложените дейности в нея да въздействат на децата в начален етап на образование (третокласници и четвъртокласници) за предотвратяване употребата на психоактивни вещества чрез повишаване на информираността им по проблема и за водене на здравословен начин на живот.

Едно от основните намерения на превантивна програма „Ще се справим ЗАЕДНО“ е търсене на здравословни алтернативи на рисковото поведение на подрастващите. Подходът, който се използва в програмата е отхвърлянето на „НЕ трябва“ да се прави и замяна на какво „МОЖЕ да се прави“. Във всяка дейност специалистите стимулират децата да търсят алтернатива на рисковото положение. Екипът на ПИЦ е на мнение, че според анализът на причините за рисковото поведение на подрастващите всички недостойни поведения имат близки причини и една от тях е свързана с липсата на алтернативи за свободното време на малките ученици, отговарящи на техните интереси и потребности. Чрез реализирането на разнообразни, атрактивни и креативни дейности, инициирани и планирани от деца се дава възможност на всеки подрастващ да открие своя потенциал и силните си страни, за да се включи активно в зависимост от своите интереси и желания.

Програмата включва провеждане на различни дейности, като се стартира с интерактивни сесии с учениците от 3 и 4 клас на ОУ „Никола Обретенов“ - гр. Русе. Предвид възрастта на децата е планирано сесиите да са времетраене от 40 минути и да се осъществяват от студенти от клуб “Млад педагог/социален педагог”, спец. „Социална педагогика“ към катедра „Педагогика“.

Срещите с децата се планират да са на следните три теми (модула):

1. „Формиране на нагласи и навици за здравословен начин на живот“.
2. „Отстояване на натиска на групата“.
3. „Към кого да се обърна за помощ, ако се чувствам застрашен“.

През периода месец октомври 2023 г. до май 2024г. се реализира универсалната превантивна програма на Превантивно-информационния център – Русе „Ще се справим ЗАЕДНО“. Студенти от клуб "Млад педагог/социален педагог“ заедно с експерти от ПИЦ представят три модула (теми) с по две интерактивни срещи за децата от 3 и 4 клас в ОУ „Никола Обретенов“ – гр. Русе.

След приключване на времеви период за запознаване на децата с превантивната програма се организира среща в офиса на ПИЦ между експертите от ПИЦ и студенти, участвали като обучители. Целта на срещата е получаване на обратна връзка за оценка на ефективността на реализираната програма.

Събирането на информация за получаване на обратна връзка протича на два етапа:

1-вият етап е ориентиран към обобщаване на информация от студентите през периода на провеждане на съвместните срещи с децата. За целта се използва метода дискусия.

В отговор на поставените въпроси: Как се чувстват децата по времена срещите/игрите?, Подходящи ли са игрите за децата?, Какво е поведението на децата след всеки модул?, Затрудняват ли се децата от създадените правила? и др. студентите конкретизират и разказват емоционални моменти още от първите си срещи с децата и по-точно груповото разделение на децата на четири отбора при представяне **на тема 1** „Формиране на нагласи и навици за здравословен начин на живот“ на следните отбори: отбор *Гарфилд*, отбор *Пеперуди*, отбор *Мечки* и отбор *Жаби*; споделят се моменти от наблюдаваната динамиката във всяка група при избор на здравословна храна; от спора за вида вредна храна и не на последно място от количеството храна нужна за децата в процеса на израстване.

По време на дискусията студентите споделят впечатления от проведения **втора среща** на тема „Отстояване на натиска на групата“. Всички студенти са единомислени, че определени дейности се случват много по-бързо при втората среща. Отбелязват се повишени личностни, социални и комуникационни умения; спазване на повече от предварително приетите правила, като изслушване и уважение на говорещият, дисциплинираност, увеличение на споделени мнения и завишена активност от децата.

По **трета тема** „Към кого да се обърна за помощ, ако се чувствам застрашен“ студентите са категорични, че децата са изпитвали най-голямо затруднение в груповата игра. Въпреки предварителната подготовка на студентите се стига до помощ от експерт от ПИЦ, включване на ментор при описание и очертаване ангажиментите на съвременната система за противодействие при употреба и злоупотреба с ПАВ.

Всички са категорични за ефективността на програмата и постигната социална цел, състояща се в обогатяване на знанията у децата по отношение на вредното въздействие на ПАВ върху човешкото здраве.

2-ят етап се състои в попълване на анкета за оценка на програмата „Ще се справим ЗАЕДНО“. Част от въпросите в анкетата може да се насочат към прилагане на програмата, а друга част от въпросите са с цел получаване на обратна връзка от студентите за познавателното и емоционалното състояние на децата в края на всяка среща.

На въпроси, свързани с достатъчно ли са темите (общо 3 теми) за информиране на децата по проблемите с употребата и злоупотреба на ПАВ всички студенти категорично дават положителен отговор. Със същата категоричност се отговаря за създаденото позитивно настроение по време на срещите с децата.

На студентите е зададен въпрос от типа Open-ended questions с цел получаване на обратна връзка относно предоставяне на конкретни бъдещи идеи. Този въпрос е свързан с предложения за подобряване ефикасността на програмата. Трудност за студентите се оказа подобен въпрос с възможност за свободен отговор, в който се очаква да се посочат конкретни идеи. Всички студенти са категорични, че е нужно програмата да обхване и други училища, а част от темите в програмата да се заложат като задължителни с цел повишаване на информираността за ограничаване проблема с употребата и злоупотребата с ПАВ.

Изводи от проведената превантивната програма:

1. Дава се възможност на деца и млади хора да разгърнат своя потенциал чрез придобиване на нови знания, личностни и социални умения.
2. В превантивната програма се използват методи и подходи на интерактивното обучение, които водят до активно взаимодействие между участниците, до повишени комуникационни умения.
3. Интерактивното обучение повишава емоционалната и социална активност при децата и младите хора. Причината за това са използваните методи, като ролеви игри, дискусия, мозъчна атака, използване на изкуството и др.
4. Разширени са знания към социални институции, като: отдел „Закрила на детето“, полиция, личен лекар и др., както и изграждане на положително отношение към семейство: родители, баба, дядо, сестра, брат и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В Национална стратегия за борба с наркотиците (2020-2024 г.) се споделя, че опитът до момента натрупан от предходните стратегии както и на други европейски страни показва, че за овладяване на проблема с наркотиците в България е необходимо да се обединят усилията на институциите на национално, регионално и местно ниво и да се съчетаят с усилията на неправителствените организации, медиите и широката общественост. Без съмнение, решаването на проблемите, свързани със злоупотребата и разпространението на наркотични вещества, не може да бъде отговорност на една институция (Национална стратегия за борба с наркотиците (2020-2024 г.)).

Присъствието и участието на студентите в реализираната програма способства не само за осмисляне на спецификите ѝ, а и за затвърдяване на получените в хода на провеждането ѝ теоретични и практически знания.

Освен това, подобни добри практики дават възможност на бъдещите социални педагози да се докоснат до реалността, до децата, да общуват с тях, да са част от тяхното ежедневие, дори за кратко. Да наблюдават педагогическите специалисти при организиране и управление на образователната среда, с оглед изграждане на конкретен стил на общуване с децата, както и положително отношение към професията.

REFERENCES

National strategy to fight drugs (2020-2024г.). (*Оригинално заглавие:* Национална стратегия за борба с наркотиците (2020-2024г.),

file:///C:/Users/ruuser/Downloads/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F.pdf

National Focal Point on Drugs and Drug Addiction (NFC), (2022). HARRIS OWL Social, Political and Marketing Research. Attitudes and use of psychoactive substances among junior high school students (grades 5-7) in schools on the territory of the city of Ruse, January 2022.

(Оригинално заглавие: Национален фокусен център за наркотици и наркомании (НФЦ), (2022). Социални, политически и маркетингови проучвания „СОВА ХАРИС“. Нагласи и употреба на психоактивни вещества сред ученици от прогимназиален курс на обучение (5-7 клас) в училищата на територията на гр. Русе, януари' 2022 г.

https://www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2022/03/Analiz_SH_Russe_5-7klas.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2024). World Drug Report 2024.

(Оригинално заглавие: Службата на ООН за наркотиците и престъпността (UNODC) (2024). Световен доклад за наркотиците 2024 г. <https://www.nfp-drugs.bg/world-drug-report-2024-bg/>

Preventive and information center - Municipality of Ruse, (2024). Selective prevention program "Together we will do it". **(Оригинално заглавие:** Превантивно-информационен център -Община Русе, (2024). Програма за селективна превенция „Ще се справим ЗАЕДНО“. 2024.

Официален сайт на НФЦ, <https://www.nfp-drugs.bg/za-nas/istoria/>